

**Jadacka Hanna. SYSTEM SŁOWOTWÓRCZY POLSZCZYZNY (1945–2000)
Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2001. 203 s.**

Монографія відомої польської дослідниці* присвячена словотвірному опису неологізмів польської мови, які виникали після 1945 р. у зв'язку зі змінами у суспільстві – політичними, економічними, соціальними, культурними. Основне завдання своєї нової книги Х.Ядацька вбачає в тому, щоб показати, як процеси неологізації в повоєнні роки вплинули на словотвірну систему польської мови. Це спроба подивитися “крізь” нові слова останніх 55 років на дериваційну систему сучасної польської мови як динамічне явище, в межах якого еволюціонували не лише окремі складники, а й словотвірні механізми загалом (с.11). Саме нові слова, тобто одиниці “вищого” рівня мовної системи, розглядаються автором як найважливіше джерело дослідження історичних змін у межах словотвірного (“нижчого”) рівня, функціональним призначенням якого є творення номінативних одиниць. Вирішення цього завдання пов'язане з виявленням корпусу найбільш репрезентативних новотворів досліджуваного періоду (як загально-вживаних неологізмів, так і найбільш уживаних нових експресивних дериватів розмовної мови) та з'ясуванням того, які соціальні, політичні та культурні чинники стали причиною виникнення цих новотворів. Інакше кажучи, рецензована монографія – це спроба створення засад синхронного за своїм підходом до аналізу та динамічного і діакронного за інтерпретацією результатів аналізу соціолінгвально зорієнтованого словотвору.

Спостереження за процесом появи нових слів у польській мові повоєнного часу дали змогу авторці виділити три часові зрізи, які характеризуються специфікою вияву словотвірних тенденцій: 1945–1964, 1965–1988, 1989–2000 рр.

Варто відзначити, що запропонована періодизація має значення не лише для конкретного дослідження, а й для уточнення терміну “неологізм” та й загалом для розуміння поняття “сучасна польська мова”. Традиційно в польському мовознавстві статус нових слів мають лексеми, що виникли після 1945 року. Запропоноване Х.Ядацькою трьохетапне членування періоду від 1945 р. до кінця ХХ ст. відкриває можливість диференційованого підходу до лексики останніх понад 55 років з огляду на ступінь її новизни.

Виділений у монографії другий період (1965–1988 рр.) має перехідний характер і слугує певним тлом, свого роду базою даних для порівняння двох інших часових зрізів і визначення напрямів еволюції словотвірної системи. Подальший аналіз конкретного матеріалу підтвердив обґрунтованість здійсненої періодизації і визначення другого періоду як перехідного.

* Ханна Ядацька – професор відділу полоністики Варшавського університету, автор значної кількості праць, присвячених проблемам лексикології, лексикографії та словотвору сучасної польської мови, зокрема: “Termin techniczny – pojęcie, budowa, poprawność”. Warszawa, 1976; “Zeszyt próbny “Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego”. Warszawa, 1988; “Rzeczownik polski jako baza derywacyjna”. Warszawa, 1995 та інших.

Виникнення неологізмів пов'язане зі змінами в суспільному, політичному та культурному житті носіїв мови. Саме останній з виділених періодів – 1989–2000 рр. – суттєво відрізняється від двох попередніх. Поворотний момент у суспільно-політичному житті Польщі породив відсутню досі свободу творення нових слів, яка проявлялась у появі величезної кількості експресивних дериватів з негативним, жартивлливим, іронічним забарвленням. У попередніх політичних умовах такі утворення з'явитися не могли. Крім цього, протягом останнього десятиліття ХХ ст. польська мова запозичила багато лексичних та словотвірних елементів західної цивілізації та культури, що також значною мірою спричинило зміни у словотвірній системі.

Матеріалом дослідження стали іменникові, прикметникові і дієслівні неологізми, оскільки нові тенденції позначаються передовсім на словотвірному потенціалі саме цих частин мови.

Рецензована монографія складається з передмови, трьох розділів, бібліографії, що містить більше 200 назв та індексу неологізмів (близько 5 тисяч одиниць).

Перший розділ – “Матеріал та теоретико-методологічні засади дослідження” (с.11–38) присвячений проблемі часових меж розвідки; у ньому також здійснено оглядаються праці, присвячені неологізмам польської мови, визначається специфіка семантичної, прагматичної та деривативної структур номінативних та експресивних неологізмів, okazionalizmів та potencjonalizmів. У монографії аналізуються лише ті okazionalizmi, що набули системного характеру. Разом з тим зазначимо, що авторка повною мірою не окреслює критерії розмежування “власне” неологізмів (тобто узуалізованих новотворів), з одного боку, та okazionalizmів і potencjonalizmів – з другого. Це стає причиною певної хиткості деяких кількісних показників окремих словотвірних моделей, насамперед у сфері прикметників та дієслів.

Другий розділ – “Словотвірна характеристика досліджуваних неологізмів” (с.39–122) є основним. У ньому представлена характеристика, у тому числі порівняльна, словотвірних потенцій сучасної польської мови згаданих часових зрізів. У цих хронологічних межах досліджуваний матеріал аналізується за єдиним зразком, що уможливило його порівняння: спочатку простежуються словотвірні процеси у сфері іменників, згодом – прикметників і дієслів.

У третьому розділі – “Результати дослідження” (с.123–156) автор робить спробу унаочнити традиційні й показати нові складники словотвірної системи, простежити динаміку активності та продуктивності окремих словотвірних елементів в аспекті їх посилення або послаблення, встановити соціолінгвальні причини цієї динаміки, визначити ранги частотності та продуктивності різних дериваційних способів, формулює висновки щодо нормативності / ненормативності окремих словотвірних моделей.

Визначальною особливістю дослідження є його виразний “лексикоцентризм”, тобто постійне врахування специфіки організації досліджуваного лексичного матеріалу (тематичні та лексико-семантичні групи слів) і впливу цієї організації на дериваційну продуктивність конкретних словотвірних морфем. У монографії активно застосовуються елементи гніздового підходу до словотвірних процесів, а також методика кількісних підрахунків продуктивності конкретних типів словотворення та окремих його способів.

Варто відзначити ретельність автора у підході до хронологізації досліджуваного матеріалу. Прискіплива перевірка часу появи дериватів у польській мові дала підстави

зробити новий висновок про їхній статус. Так, було виявлено, що деякі слова, наприклад, *autoalarm*, *interwent*, *awangardowość*, *stalinowiec*, *prohitlerowski*, *kontrmanifestacja* та ін. (с.21), які традиційно вважалися новою лексикою, з'явилися ще до 1945 року, тому їх не можна ані вважати неологізмами, а отже, вводити до даного дослідження.

Важливо, що автор монографії чітко систематизувала існуючу у сфері нової лексики термінологію (словотвірний неологізм, неосемантизм, фразеологічний неологізм; мовний (номінативний) неологізм та стилістичний (експресивний) неологізм (с.37)), а також запропонувала своє розуміння окремих дериватологічних термінів, щодо яких не вироблено на сьогодні єдиного підходу. У зв'язку з цим, уводячи в інструментарій даного дослідження терміни “суфіксоїд” і “префіксоїд”, авторка слушно супроводжує їх роз'ясненням (с.35).

Аналіз словотвірних процесів у межах неологізмів польської мови засвідчив серйозні зміни у складі твірних основ, репертуарі продуктивних афіксів, а також ролі окремих дериваційних способів.

Автор переконливо доводить, що значну частину твірних основ новотворів становлять інтернаціоналізми, а в останні роки – американізми, що пояснюється глибокими соціально-політичними змінами в Польщі. Значна частина твірних основ неологізмів – це різноманітні скорочення, усічення та власні назви.

У репертуарі чинних дериваційних засобів авторка виділяє три основні зміни: 1) поява нових афіксів; 2) зростання активності традиційних твірних основ; 3) послаб-

лення активності або навіть занепад афіксів, що були активними в довоєнний період. Зокрема, найбільш продуктивними є форманти *-(iz)acja*, *-ista/-ysta*, *-izm/-yzm*; значно зросла активність афіксів *-er*, *-ing*, *-ość*, *-izna*. Відчутний спад активності формантів *-stwo*, *-iciel/-yciel*, *-ina*, *-anka*, *-ka*, *-nia*, *-stwo*, *-arka*, *-ak*, *-arz*, *-nik*. Попри невисоку активність суфікса *-izna/-yzna*, він займає досить високий ранг уживаності в силу семантич-

ної спеціалізації, яку можна сформулювати як ‘сукупність ознак, поглядів, явищ, пов'язаних із...’ (*clintonowszczyzna*, *grotowszczyzna*, *wachowszczyzna* etc) (с.154–155). Порівняно з попередніми етапами розвитку польської мови, на вищій рівень словотвірної активності піднявся формант *-ość*. На досить високому рівні утримується продуктивність іменникових формантів *-anie*, *-enie* та прикметникового *-ому*. Щоправда, не зовсім зрозумілим для читача залишається висновок про активність іменникових формантів *-owiec*, *-ówka*, які на с.124 кваліфікуються як такі, що в 1989–2000 рр. значно зменшили свою активність порівняно з періодом 1945–1964, а на с.155 згадуються як такі, що зберігають у 1989–2000 рр. високу продуктивність.

У пласті найновіших словотвірних дериватів, наведених у монографії, привертають увагу експресивні утворення. Такі новотвори доволі рідко траплялись у два перші з виділених періодів, зате стали дуже поширеними в останній. Це, наприклад, жартирливі жіночі деривати на зразок *rzecznicza*, *osobnica*, утворені від назв чоловіків за допомогою форманта *-ca* (на відміну від традиційного *-ka*, порівн. також: *pracowniczka* – *pracownica*, *współpracowniczka* – *współpracownica*). Цікаво, що формант *-logia* тепер нерідко виступає не лише в наукових неологізмах, як це було раніше, а й у жартирливих назвах псевдонаук, як наприклад: *epitetologia*, *podatkologia*, *strajkologia*, *odchudzologia*, *klozetologia*.

У монографії представлено й цілком новий матеріал, відсутній у попередніх дослідженнях зі словотвору. До таких словотвірних неологізмів належать, наприклад, назви одягу, взуття, предметів щоденного вжитку, утворені від назв фірм, які ці товари продукують: *diesle* (від *Diesel*), *wranglery* (від *Wrangler*), *atmany* (від *Atman*), *mustangi* (від *Mustang*) – назви джинсів, *reeboki* (від *Reebok*), *scholle* (від *Scholl*) – назви взуття тощо. Деривація полягає тут у зміні парадигми однини на парадигму множини: згадані іменники переходять з категорії *singulare tantum* (назва фірми) у категорію *plurale tantum* (назва одягу, взуття).

Значні зміни в межах досліджуваного періоду спостерігаються в способах словотворення. Вони змінюють співвідношення фундаментальних опозицій у межах дериваційної системи мови: простих та композитних дериватів, а також суфіксальний/несуфіксальний спосіб творення слів. У згаданому аспекті словотвірній системі польської мови кінця ХХ ст. притаманні риси, які можна визначити як “зрівнювання в правах” простих та композитних способів деривації, відхід від домінування суфіксального словотвору та помітна активізація префіксального, префіксально-суфіксального, парадигматичного та зворотного способів творення нових слів. Принагідно зазначимо, що в монографії статус парадигматичного способу словотворення залишається не зовсім зрозумілим. Те ж можна сказати про термін “парадигматичні структури словотвору” (с.58, 66, 68, 98 та ін.). Оскільки ці терміни не є загальноновизнаними у дериватології, автору варто було б детальніше їх семантизувати.

Згадані зміни, які мають загалом кількісний характер, на думку автора, суттєво вплинули на систему словотвору польської мови останнього десятиліття, порівняно з безпосередньо повоєнним часом. Зокрема, вони викликали до життя явище, яке можна назвати “автоматизмом” процесу деривації, тобто орієнтації мовців у поточному мовленні на спрощення, навіть недбалість у користуванні засобами словотвірної системи. Помітним є зменшення впливу семантико-морфологічних чинників, насамперед при суфіксальному словотворі. І навпаки, у випадках словотвору префіксального, а також дериватів синтаксичних виразів та словоскладання, вплив семантико-морфологічних чинників посилюється.

Проведений автором аналіз матеріалу з точки зору мовної норми дав змогу визначити ієрархію критеріїв, за допомогою яких визначається нормативність інновацій. Так, з’ясовано, що на сучасному етапі розвитку мови виразно знизилася позиція критерію традиції, а набагато активніше проявляється критерій узусу.

Сформульовані в монографії положення проілюстровано значною кількістю схем та діаграм, які показують кількісні співвідношення різних словотвірних типів та способів. Вони також суттєво унаочнюють продуктивність окремих дериваційних морфем. Важливим елементом такого унаочнення стали діаграми порівняльної словотвір-

ної продуктивності неологізмів різних частин мови у повоєнний період (с.124–125).

Оцінюючи монографію Х.Ядацької загалом, зазначимо, що це одна з найбільш вдалих спроб комплексного синхронно-описового та діахронно-динамічного підходів до процесів словотворення з органічним синтезуванням лексико-семантичного і морфолого-семантичного матеріалу в останні роки. Важлива складова дослідження – висвітлення соціальних причин змін на словотвірному рівні мови. Модифікуючи відомий термін Л.В.Щерби “активна лексикологія”, можна сказати, що рецензована монографія є практичною реалізацією “активної дериватології”. Вона, без сумніву, стане помітним явищем у слов’янському мовознавстві, дасть поштовх до появи низ-

ки аналогічних досліджень, певною моделлю опису динаміки словотвірних процесів в інших мовах. Останнє, в свою чергу, уможливить їх порівняльне дослідження.

*Флорій БАЦЕВИЧ,
Алла КРАВЧУК*